

גשמים בעיתם ושדים בזמנם

וְנַתַּי גְּשָׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׁדָה יִתֵּן פְּרִיָּו: (ויקרא כו ד.)¹

רש"י ויקרא כו ד – כאשר בני אדם בבתייהם

בעתם - בשעה שאין דרך בני אדם לצאת, כגון בלילי שבתות ובלילי ימים טובים.²

ויקרא רבה לה סימן י – בלילות או בליל שבת

"ונתתי גשמיכם בעתם" – בלילות. בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות, ובשחרית זרחה החמה ונשבה הרוח נתפזרו העבים ונתנגבה הארץ. והפועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן ויודעין שרצון אביהם שבשמים מעשיהם. דבר אחר: "ונתתי גשמיכם בעתם" - בלילי שבתות. מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצי המלכה שהיו גשמים יורדים מלילי שבת ללילי שבת, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזיתים ועדשים כדינרי זהב. וצברו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים. כל כך למה? להודיע כמה החטא גורם. לקיים מה שנאמר: "ועונותיכם היטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם" (ירמיה ה כה).³

ספרא א א בפרשתנו – לילות רביעי

"ונתתי גשמיכם בעתם" – ברביעיות. אתה אומר ברביעיות או אינו אלא בערבי שבתות? אמרו: אפילו שנים כשני אליהו וגשמים יורדים בערבי שבתות אינו אלא סימן קללה. הא מה אני מקיים "ונתתי גשמיכם בעתם"? ברביעיות. מעשה בימי הורדוס שהיו גשמים יורדים בלילות, בשחרית זרחה חמה ונשבה הרוח ונתנגבה הארץ והפועלים יוצאים למלאכתם ויודעים שמעשיהם לשם שמים. "ונתתי גשמיכם בעתם" - בלילות שבתות. מעשה בימי שמעון בן שטח בימי שלומציון גשמים יורדים מלילי שבת ללילי שבת עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב. וצברו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים להודיע כמה חטא גורם.⁴

¹ ארץ ישראל היא ארץ הזקוקה מאד לגשם, ככתוב: "אֲרֶץ הָרִים וּבְקַעַת לְמִטְרַת הַשָּׁמַיִם תִּשְׁטַח מֵיָם" (דברים יא יא) – ראו דברינו [ארץ למטר השמים תשתה מים](#) בפרשת עקב. הארץ זקוקה לא רק לגשם בכמות, אלא גם לגשם בעתו (ובפיזור הנכון). כך אנו קוראים גם בפסוקי הפרשה השנייה של קריאת שמע, דברים יא יד: "וְנַתַּי מִטְרַת אֲרֶצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפֶּת דְגָנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ; כִּי גַם בְּבִרְכָה בְּפִרְשֶׁת כִּי תְבוֹא, דְּבָרִים כֹּחַ יִב: "פִּתְחָה ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לְתֵת מִטְרַת אֲרֶצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבַרְךָ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יָדְךָ וְכוּ"; וְכך גַּם בְּתוֹכַחְתּוֹ שֶׁל יִרְמִיָּהוּ לַעַם, יִרְמִיָּהוּ ה' כֹּד: "וְלֹא אֶמְרוּ בְלִבְבָם נִירָא נָא אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ הַנִּתֵּן גְּשָׁם יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ בְּעֵתוֹ שִׁבְעוֹת חֻקוֹת קָצִיר יִשְׁמַר לָנוּ". סיום הפסוק מזכיר לנו שגם בשנים מבורכות בגשם שירד בכמות ובעתו, באים אח"כ השבועות בהם יש לשמור את חוקות הקציר - הם ימי ספירת העומר בהם אנו מצויים בימים אלה. ראו דברינו [בין פסח לעצרת ובין צינה לשרב – עם תום הגשמים ותחילת השרבים](#) בפרשת אחרי מות. ובגיליון זה נידרש לגשם בעיתו. מתי וכיצד הם עיתם של הגשמים?

² רבו הנוסחאות השונות בקטע זה של רש"י. יש שגורסים "לילי שבתות" בלבד (בדפוס ראשון) ויש שגורסים "לילי שבתות וימים טובים" (בדפוסים מאוחרים יותר) ויש שגורסים "לילי רביעית" (יום שלישי בלילה, שמקורו במדרש ספרא שנראה להלן) ומוציאים "לילי ימים טובים" (תואם את המדרשים להלן). ובאמת, לילי יום טוב הוא תמוה שהרי אין לילי יום טוב בחורף של ארץ ישראל. בין כך ובין כך, לעצם הענין, לכאורה הכל פשוט וברור. מהו גשמים בעתם? בשעה שאנשים ספונים בבתייהם ואינם בדרכים בענייני מסחר, עבודת השדה, שליחויות שונות וכו'. ומהי אותה שעה? בלילה ולא ביום. ולא סתם לילה, אלא לילות שבת ויום טוב, שבהם המשפחה מתכנסת בביתה ואף נוהגים בו דברים שבצניעות (ראו רות רבה פרשה ו סימן ב).

³ כך גם רש"י בדברים פרק יא פסוק יד שהזכרנו לעיל: "ונתתי מטר ארצכם בעתו - בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר בעתו, בלילי שבתות שהכל מצויין בבתייהם". הוצאו לילות יום טוב (שכנראה נכנסו לרש"י לעיל בשיבוש) ונכנסו כל הלילות, לא רק לילות שבת. ירידת הגשמים בלילה, כשרוב האנשים מצויים בבתייהם ולא ביום כאשר בני האדם יוצאים לעיסוקיהם השונים, היא סימן ברכה, היא: "ונתתי גשמיכם בעתם" שהוא הוכחה לקיום "אם בחוקותי תלכו". בכיוון זה ראו גם מדרש אגדה (בובר) ויקרא פרק כו: "ונתתי גשמיכם בעתם - בלילות לפי שכל הלילה יורד הגשם ובבקר הרוח מנשבת ומתפזרים עבים, והאדם יוצא לפעלו". ועל דרך החידוד אפשר לומר שבירידת הגשמים בלילה מתקיימת גם תפילת הכהן הגדול שלא לשמוע תפילתם של עובדי דרכים וגם לא נצטרך למעשה הנסים של חנינא בן דוסא, כמובא ביומא נג ע"ב. אבל הרי ליל שבת הוא בכלל "לילות", אז מה החידוש של "דבר אחר" שמגביל לילי שבת? מה היתרון של ימות שמעון בן שטח לעומת ימות בניין הורדוס? אולי העבודה בשדה מול העבודה בעיר. בחיי העיר ובניין בתים, טוב שיוורד גשם בלילה ופוסק ביום. אבל בחיי השדה, גשם כל לילה מקשה על הכניסה לשדה ועיבודו. הנס בימי שמעון בן שטח היה גדול מזה שבימי הורדוס. גשם פעם בשבוע, בפזיור טוב ושיוורד בלילי שבתות, הוא הדבר המיטבי לעבודת השדה. הוא סימן ברכה מידתית ומתמשכת. גשם שיוורד רק בסופי שבוע וכל ששת ימי המעשה פנויים לעבודה ומסחר הוא הברכה הגדולה מכל. ועל תקופת הורדוס כבר הרחבנו בדברינו [בניין הורדוס](#) בפרשת תרומה.

⁴ הרי לנו מועד נוסף לגשמים בעתם – לילות יום רביעי (יום שלישי בלילה בלשונונו היום). לא 'כל הלילות' וגם לא לילי שבתות – רק לילי רביעיות (מה שמזכיר בצליל המילה את [רביעות הגשם](#), ראו דברינו בנושא זה, אבל נראה שאין קשר). דעה זו בספרא מעדיפה לילה אחד בשבוע – הוא אמצע השבוע שנראה עוד להלן - ולא בכל לילה (ראו סוף הערה קודמת). אבל מדוע לא לילי שבתות? על כורחנו נאמר שיש לדקדק בין ערבי שבתות ללילי שבתות. ערבי שבתות הוא יום שיש בו יש טרחה בשדה ובשוק לכבוד שבת, אך עדיין לא ברור מדוע לא בלילי שבתות? אם כבר פעם בשבוע, במה עדיף ליל רביעי על ליל שבת? אין לנו תשובה. והמדרש

מסכת תענית כב ע"ב, כג ע"א – לילות רביעי ולילות שבת

תנו רבנן: ונתתי גשמיכם בעתם. לא שפּוֹרָה ולא צְמָאָה, אלא בינונית. שכל זמן שהגשמים מרובין - מטשטשין את הארץ, ואינה מוציאה פירות.⁵

דבר אחר: בעתם - בלילי רביעיות ובלילי שבתות. שכן מצינו בימי שמעון בן שטח, שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב, וצררו מהם דוגמא לדורות, להודיע כמה החטא גורם. וכן מצינו בימי הורדוס שהיו עוסקין בבנין בית המקדש, והיו יורדין גשמים בלילה, למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם למלאכתן, וידעו שמלאכת שמים בדיהם.⁶

רש"י תענית דף כג עמוד א - אגרת בת מחלת

דכתיב בעתם - זהו בלילי רביעיות ובלילי שבתות, דאין טורח לבני אדם, דאינם הולכים לדרכים בלילי רביעיות מפני אגרת בת מחלת, בפסחים (ק"ב ע"ב).⁷

תוספתא ברכות פרק א הלכה א -

מאימתי קורין את שמע בערבין? משעה שבני אדן נכנסין לוכל⁸ פיתן בלילי שבתות - דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים: משעה שהכהנים זכאין לוכל תרומתן. סימן לדבר - צאת הכוכבים.⁹

ממשיך ומביא את שתי הדעות שכבר ראינו במדרש ויקרא רבה: הלילות כולם או רק לילות שבת. ולפי שמדרש ספרא הוא מדרש תנאי ומן הסתם קדום לכל שאר המקורות שהבאנו ושעוד נביא, נראה שמדרש ויקרא רבה לקח ממנו את שתי הדעות האחרונות: לילות כולם ולילות שבת, תקופת הורדוס ותקופת שמעון בן שטח ושומציון המלכה, והתעלם מהדעה הראשונה אולי בשל הקושי שהעלינו. **ולימי שלומציון ושמעון בן שטח** הקדשנו דף מיוחד ונפרד בפרשה זו.

⁵ הרי לנו פירוש בכיוון אחר של "גשמים בעתם" - במידה בינונית. לא שנת בצורת מחד גיסא ולא שנה של גשמים מרובים מדי מאידך גיסא. הטבע כמנהגו וחוקתו. ראו פירוש בכור שור על הפסוק: "אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו. שתעשו מה שעליכם לעשות, אף העננים והארץ והאילנות שנבראו בשבילכם יעשו לכם מה שעליהם לעשות שאצוה העננים לתת גשמים בעתם, בעת הצריך, ולא מרובים יותר מדאי ולא מועטים יותר מדאי". גשמים בעיתם - בחוקות הטבע שלהם, אם אתם תשמרו על חוקות התורה (והטבע...). ראו גם פירוש חזקוני על הפסוק בפרשתנו. ניתן אולי לחבר פירוש זה גם עם תפילת הכהן הגדול ביום הכיפורים: "שנה טלולה וגשומה אם שחונה אם גשומה... ועל אנשי השרון... שלא ייעשו בתייהם קבריהם" (יומא נג ע"ב, ירושלמי יומא ה ב). אמנם "אין מתפללין על רוב טובה" וכפי שאומר חוני המעגל לעם בדף הסמוך בגמרא תענית שם: "אין מתריעין על רוב גשמים". גשמים מרובים בארץ או באזורים מסוימים ידועה, אך אין היא נחשבת "גשמים בעיתם". ונראה עוד שפירוש זה של "גשמים בעיתם" מתאים לשיטה של "לילות שבת" ואמצע שבוע בלי גשמים כבימי שמעון בן שטח לעיל.

⁶ בפסקה זו חזרנו לדיון לעיל. אם מדרש ויקרא רבה לקח ממדרש ספרא את שיטת כל הלילות ושיטת לילות שבת, מקור זה בגמרא תענית לקח מספרא את לילות רביעי ושבת, אבל מוסיף גם בהמשך את 'לילות כולם' בכך שהוא מזכיר את הלילות בימי הורדוס (הלשון "וכן מצינו בימי הורדוס" קצת מטעה, אבל נראה שזו הוספה של לילות סתם). ואין לחשוש מגשמים מרובים משום שכל יום "נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה" (הושמט "ונתנגבה הארץ"). כך או כך, נראה שלמקור זה בגמרא תענית 'זכות היוצרים' על החיבור של לילות רביעי ולילות שבת לשיטה אחת שיש בה את ההיגיון של חלוקת השבוע לשניים. מה שמתאים לחיי המסחר והכלכלה דאז וגם להלכה שבה ימים ראשון-שלישי "שייכים" לשבת הקודמת (הבדלה) ואילו ימים רביעי-שישי לשבת הקרובה (יורדי הים). יום רביעי הוא 'אמצע השבוע' Mittwoch.

⁷ דברי רש"י אלה על הגמרא בתענית מפתיעים. בקריאה פשוטה, אין סיבה שלא להבין את דברי הגמרא כפי שהבנו עד כאן, היינו שלילי שבת ולילות רביעי הם זמן בו מכונסים בני האדם בבתיהם מסיבות חברתיות וכלכליות. מה גם שדברים אלה מובאים לפני הסיפור על חוני המעגל, שם לא ירדו גשמים בעתם, לא בלילי שבת ורביעיות ולא בלילה כלל, עד שבא חוני המעגל והוריד גשמי זעף "שיחין ומערות" ביום ובדרך של נס שרוח חכמים לא הייתה נוחה הימנו ועד שהקהל ביקש שיתפלל וייעצר הגשם - ראו הדף שהקדשנו **לסיפורו של חוני המעגל** (מתקן הגנות) בשמיני עצרת. אזכור גשמים בעיתם בלילי רביעית ושבת, כולל השיטה "לא שפּוֹרָה ולא צְמָאָה, אלא בינונית", יכולים להיחשב כתזכורת שמה שעשה חוני המעגל איננו הברכה של "גשמים בעיתם". כל זה יכולנו לחשוב עד שבאו דברי רש"י אלה שנוספו לו גם דברי התוספות בדף כב ע"ב שם: "בלילי רביעיות ובלילי שבתות - פירוש שלא היו בני אדם הולכין בדרכים באותן לילות מפני אגרת בת מחלת כדמפרש במסכת פסחים (דף ק"ב ע"ב)". לא רק בלילי רביעית שולטת אגרת בת מחלת, גם בלילות שבת! מה עניין אגרת בת מחלת כאן? מי היא ומה הקשר שלה לגשמים בעתם?

⁸ לאכול ונראה לנקד לוכל. ובני אדן הם כמובן בני אדם מ"ם ונ"ן סופיות מתחלפות, לטובת הפמיניסטיות של היום.

⁹ לפני שנמשיך בלילות רביעי ונעבור, בעקבות רש"י מגשמים בעתם לשדים בזמנם, נעצור לרגע במקור זה שאיננו מתייחס ישירות לנושא שלנו, אבל נראה לקשר אותו בכל זאת. השאלה: "מאימתי קורין את שמע בערבית?" מופיעה, כידוע, במשנה הראשונה בש"ס הפותחת את מסכת ברכות: "מאימתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם". אך בתוספתא כאן מובאת תחילה שיטת ר' מאיר שהזמן הוא משעה שבני אדם נכנסים לאכול את סעודת ליל שבת. אז מתי התפללו? הקדימו להתפלל מבעוד יום. ראו רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ג הלכה ז: "ויש לו להתפלל תפילת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה". וגם קיצרו בתפילה, ראו תוספתא ברכות פרק ג הלכה ז: "אמר ר' לעזר בר' צדוק: אבא היה מתפלל תפלה קצרה בלילי שבתות ומאהבת ה' אלהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו ה' אלינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה באהבה". היו ממהרים ומקדימים להתפלל, ובה בעת תקנו חזרת שליח ציבור מיוחדת, ברכה מעין שבע ("מגן אבות בדבר"), לטובת אלה שאחרו להגיע מהשדות ומהדרכים. ראו שבת כד ע"ב ורש"י שם. כך או כך, מהרו להתפלל בליל שבת על מנת להוסיף מהחול על הקודש ועל מנת למהר להגיע לבית מוקדם "מפני הסכנה" ולא לצעוד בחשכה (היו מתפללים מחוץ לעיר). מנהג זה משתלב היטב עם התכנסות המשפחה בבית בליל שבת, כפי שראינו לעיל וגם עם הדעה הראשונה

טבלת סיכום

לפני שנמשיך במעבר מגשמים בעתם לשדים בזמנם, מוזמן הקורא לדלג לעמוד האחרון לטבלה שמסכמת את כל השיטות שראינו עד כאן עם אגרת בת מחלת ובלעדיה.

אבן עזרא שמות כ יג (הפירוש הארוך) – גלגל שבתאי ומאדים

והדבור הרביעי, דבור השבת, כנגד גלגל שַׁבְּתַי. כי חכמי הנסיון אומרים, כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע, שבו יראה כוחו, והוא בעל השעה הראשונה ביום. וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה. ואומרים כי שבת ומאדים הם כוכבים מזיקים, ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם יבוא לידי נזק. על כן אמרו קדמונינו ז"ל שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות. והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם רק ביום הזה, על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו.¹⁰

מסכת פסחים ק"ב ע"ב – מקור אגרת בת מחלת

דתניא: לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות, מפני שאגרת בת מחלת, היא ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין, וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו. מעיקרא הוּו שכיחי כולי יומא. זמנא חדא פגעה ברבי חנינא בן דוסא. אמרה ליה: אי לאו דמכרזן עלך ברקיע היזהרו בחנינא ובתורתו - סכנתך. אמר לה: אי חשיבנא ברקיע - גוזר אני עליך שלא תעבורי ביישוב לעולם. אמרה ליה: במטותא מינד, שבק לי רווחא פורתא. שבק לה לילי שבתות ולילי רביעיות.¹¹

ותו, חדא זמנא פגעה ביה באביי: אמרה ליה: אי לאו דמכרזי עלך ברקיע היזהרו בנחמני ובתורתו - הוה סכנתך. אמר לה: אי חשיבנא ברקיע - גוזרני עלייכי שלא תעבורי ביישוב לעולם. הא קא חזינן דעברה! - אמרי: הני גזייתא נינהו, דשמטי סוסיא, ואתו דברי להו.¹²

ספר אבודרהם מעריב של שבת – החשש בעיקר בלילי שבתות

ואם תאמר: בתפילת שאר לילי החול ולילי יום טוב למה לא תקנו לאומרה שגם כן יש לחוש משום סכנת מזיקין? ויש לומר כי בשאר לילי החול היו עסוקין כל איש במלאכתו וכשגמר מלאכתו מתפלל ערבית בביתו ולא היו

בספרא ששוללת את "ערבי שבתות" כזמן לגשם בעתו. לילי שבתות הוא זמן טוב לירידת גשמים, לא ערבי שבתות. עוד נציין שר' מאיר המוזכר כאן הוא זה שהאר"ך בדרשה בליל שבת עד שנאלץ להשיכן שלום בין האשה שהאינה לדרשתו ובין בעלה שכעס עליה שבאה מאוחר וכבר כבה הנר. ראו סיפור זה בדברים רבה ה טו.

¹⁰ בלילי רביעי ושבת יש להתעסק ביראת ה' במיוחד משום שבחופץ שולטים כוכב שבת (Saturn) ומאדים (Mercury, Mercredi)! ראו שם פירוש אבן עזרא שלאחר שמבאר את כל עשרת הדברות באופן פשטני ורציונלי, חוזר, בפסוק יג, ונותן להם פירוש מיסטי של עשרה (תשעה) הגלגלים (כוכבים) בשם: "אמר אחד מחכמי הדור". אבן עזרא, הספרדי כרש"י ותוספות האשכנזיים מקשרים את לילי רביעית ושבת לכוכבים ומזלות שבכוחם פועלים שדים ומזיקים. מה פשר עניין זה ומה המקור לכך?

¹¹ תרגום עפ"י שטיינזלץ: "מתחילה היו מצויים אותם מזיקים בכל יום. פעם אחת, פגעה אותה שְׁדָה בר' חנינא בן דוסא. אמרה לו: אם לא שהיו מכריזים עליך ברקיע: היזהרו בר' חנינא ובתורתו – סכנתך. אמר לה: אם חשוב אני ברקיע, גוזר אני עליך שלא תעברי ביישוב לעולם. אמרה לו: בבקשה ממך, הנח לי רווח מועט. הניח לה לילי שבתות ולילי רביעי". נמשיך בתרגום של הקטע הבא: "ועוד מעשה, פעם אחת פגשה אותו את אביי. אמרה לו: אם לא אתה הוא שמכריזים עליך ברקיע: היזהרו בנחמני (כינוי של אביי) ובתורתו – סכנתך. אמר לה: אם חשוב אני ברקיע, גוזר אני עליך שלא תעברי ביישוב לעולם. והרי רואים שבכל זאת עוברים המזיקים? אומרים: אלה הם מהסמטאות, מן השבילים הסמוכים לישוב שנשמטים סוסייהם והם באים ומולכים אותם. אבל כרגיל, אינם מהלכים בישוב". עד תרגום כאן דברי הגמרא.

¹² הגענו אל המקור של אגרת בת מחלת. ראו כל הסוגיה שם מדף קי עד קיג שעוסקת בענייני שדים, מזיקים וכשפים. גם לא לשתות מים בלילי רביעית ושבת! הסוגיה מתחילה בנושא ליל שימורים (והחשש לזוגות שקשור בארבע כוסות של ליל הסדר, ראו דברינו בנושא זה בפסח) ומסתיימת בפסוק: "תמים תהיה עם ה' אלהיך". ולפי דעתנו, סיפור זה בא לעקור, בהדרגה, את האמונה בשדים ומזיקים בכלל, את אגרת בת מחלת בפרט. ר' חנינא בן דוסא (דמות שקשורה להרבה מעשי נסים, ראו למשל הסיפור על הערוד במסכת ברכות לג ע"א: "ראו בני, אין ערוד ממית אלא החטא ממית") עשה את הצעד הראשון וסילק את אגרת בת מחלת מחמישה ימים בשבוע. הוא "השאיר לה", נכון יותר השאיר לאמונות האנשים במזיקים שאי אפשר לעקורם בבת אחת, יומיים בשבוע. אותם ימים שבלאו הכי אין דרכם של בני אדם לצאת מבתיהם. בא אביי ועושה את הצעד הבא. הוא מסלק את אגרת בת מחלת לגמרי. הוא משאיר סדק מסוים לאמונה בשדים ומזיקים בשבילי הכפר. מישהו אמנם ראה איזה שד מסתובב בשדות, אך גם אותם, הכלבים והסוסים מבריחים. הלכה אגרת בת מחלת. האמנם הלכה?

באים לבית הכנסת ולפיכך אין שם חשש, אבל בלילי שבתות היו באין לבית הכנסת וחששו חכמים משום סכנת מזיקין, כי בלילי שבתות ובלילי רביעיות רגילין מזיקין לבוא בישוב (פסחים קיב, ב).¹³

חזק חזק ונתחזק

שבת שלום

מחלקי המים

גשמים בעיתם – טבלה מסכמת

מדרש ספרא בפרשתנו	מדרש ויקרא לה, בפרשתנו	גמרא תענית כב ע"ב – כג ע"א	רש"י בגמרא תענית כג ע"א	רש"י בפרשתנו ויקרא כו ד	
X					ערבי שבתות
✓	✓	✓	✓	✓	לילי שבתות
✓	✓	✓			לילות (לא ימים)
✓		✓	✓	✓?	לילי רביעי
				✓?	לילי יום טוב

בקריאה אופקית (שורה אחר שורה מלמעלה למטה):

- **ערבי שבתות** לא נזכרו באף שיטה. מדרש ספרא טורח לציין שאין זה גשמים בעתם. לא ברור עם איזו שיטה סמויה הוא מתווכח כאן.
- **לילי שבתות** הוא הזמן המקובל על כל השיטות ולא בכדי זכו להיקבע כך בשפת העם.
- **גשם בלילות** ולא ביום היא השיטה הנפוצה שמצויה בכל המקורות התנאים.
- **לילי רביעי** נמצא רק בשניים משלושה המקורות התנאיים. רש"י בגמרא תענית מציף אותו.
- **לילי יום טוב** מצוי רק ברש"י בפרשתנו וספק אם זה חידוש או שיבוש ברש"י.

בקריאה אנכית (טור אחר טור מימין לשמאל):

- **מדרש ספרא** הקדום הוא הבסיס לשאר השיטות. הוא טורח כאמור להסביר שערבי שבתות אינם "גשמים בעתם" ולא ברור כאמור עם איזו שיטה הוא מתעמת.
- **מדרש ויקרא רבה** נראה שלקח מספרא את הלילות ולילי השבת, אולי בשל המסורת על שנות הברכה של ימי הורדוס ושמעון בן שטח.
- **הגמרא בתענית** היא בשיטת מדרש ספרא: שלושה המועדים של גשמים בעתם הם: לילות שבת ורביעי ואפשר בעתם כל הלילות כולם. אפשר ש"נתנו רבנן" בגמרא הוא הספרא, אך הוא מוסיף גם את האיזון על פני השנה כולה שתהיה 'בינונית' ולא טורח.

¹³ וכן הוא במחזור ויטרי סימן קה, ספר כלבו סימן קיח, ראב"ה מסכת שבת סימן קצ"ו ועוד. כל אלה מצטרפים לרש"י ותוספות בגמרא תענית ואבן עזרא לעיל ועוד מוסיפים מזיקים שונים. ולא ברור מדוע "נעצרו" כולם בר' חנינא בן דוסא ולא המשיכו לשיטת אב"י. הרי הגמרא ממשיכה ו"עוקרת" את אגרת בת מחלת (כמעט) לגמרי. ראו גם זוהר - רעיא מהימנא כרך ג (דברים) פרשת עקב דף רעב עמוד ב: "ואלין דאתמר עלייהו: למזבחין ולמקטרין למלכת השמים ולמזלות אשר לא צותי. הוא פולחנא דשפחה בישא דשליטי בערבי שבתות וערבי לילי רביעיות. מה הוּו אלין עבדין? הוּו נטלין לבושין אוכמין וחשכאן נהוריין". אז מה ראו כל הראשונים לחזור ולהחיות את המזיקים? האם השפעת ימי הביניים כאן? אז אולי דווקא ברש"י בפסוק שלנו בו פתחנו, שמציין (עפ"י נוסחאות שונות) גם את לילי ימים טובים ומוציא לילי רביעית, יש נחמה פורתא. וגם אם נחזיר את לילות רביעי ברש"י בפרשתנו, אין צורך להזדקק למזיקים. עפ"י מדרשי ארץ ישראל ספרא וויקרא רבה ועפ"י הסברה הפשוטה שלילות רביעי מחלקים את השבוע לשניים בחיי הכלכלה, המסחר ועבודת השדה והכל ברור. ובאשר לרש"י, אפשר ששוב קבלנו רש"י בגמרא ורש"י על המקרא שונים זה מזה ומייצגים שתי דעות שונות מה הסיבה של גשמים בעיתם בלילות רביעי.

- לרש"י בגמרא תענית יש אולי את זכות הבכורה לשים קדימה את לילי רביעית ולילי שבת כצמד.
- רש"י בפרשתנו - אם אכן הוא מוסיף את לילי יום טוב, זה חידוש שלא מצאנו בשום מקום אחר. אם מתקנים את לילי יום טוב ללילי רביעי, תואם רש"י זה את פירושו בגמרא תענית.